

TÜRKİYE İKTİSADİYATI

Fiyat İndeksleri Tanzimi

Yazan:

Dr. REFİK-ŞÜKRÜ SUVLA

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

Umumî İktisat ve Maliye Teorisi

Doçenti

I. PARA KIYMETİ

§ 1 — Para kıymeti mefhumu:

Parada istimal kıymeti (sübjektif kıymet) mevzu bahis olamaz; çünkü para olarak kullanılan madde, para fonksiyonlarından başka işlere (meselâ altın ve gümüşün ziynet eşyası veya sanayi mamulâtı halinde kullanılması gibi) tahsis olunursa para vasfını kaybeder. Paranın yalnız mübadele (objektif) kıymeti vardır. Para, bir satın alma vasıtası olduğuna göre mevzu bahis mübadele kıymetinin bir adı da «satın alma kudreti»dir. Paranın satın alma kudreti: (Kaufkraft des Geldes, purchasing power of money, pouvoir d'achat de la monnaie) mübadelede paraya mukabil muayyen bir miktar mal (hizmet dahil olmak üzere geniş mânada) elde edebilmek demektir.

Para vâhidinin iki türlü satın alma kudreti (yahut iki türlü kıymeti) vardır: a) dahilî, b) haricî.

Dahilî satın alma kudreti, para vâhidinin ait olduğu devletin hudutları içinde iştirâ edebileceği meta miktarıdır.

Haricî satın alma kudreti, para vâhidinin iştirâ edebileceği döviz (efektif ecnebi parası ve para yerine kullanılan diğer ecnebi tediyе vasıtaları) miktarıdır. Döviz, millî hudutlar dahilinde -prensiپ itibarile para fonksiyonlarını göremediği için- bir metadır. Döviz de -ait olduğu memlekette para olmak sıfatile- meta miktarı ile ifade edilen bir iştirâ kudretine sahip bulunduğuna göre, para vâhidinin dahilî ve

haricî satılma kudretlerinin tarifi netice itibarile aynı formüle -yani muayyen bir miktar metaa müsavidir şekline- irca olunabilir.

§ 2 — Para kıymetinin ölçülmesi:

Paranın dahilî kıymeti, eşya fiyatları genel (umumî) seviyesi ile, paranın haricî kıymeti de döviz fiyatı olan kambiyo ile ölçülür.

Paranın dahilî kıymeti (bu kıymet para biriminin - vâhidinin satın alabildiği eşya miktarle ifade edildiğine göre) bütün emtia fiyatları ortalamasının (vasatisinin)^[1] veya eşya fiyatları umumî seviyesinin^[2] aksine eşittir (müsavidir); çünkü eşya fiyatlarının yükselmesi para biriminin (vâhidinin) satın alma kudretinin azalmasını, eşya fiyatlarının alçalması da para biriminin satın alma kudretinin çoğalmasını intaç eder.

Cemiyeti alâkadar eden keyfiyet, para kıymetinin sebeplerinden ve bu kıymetin her hangi bir zamanda mutlak ifadesinden ziyade satın alma kudretinin dönüşüm (tahavvül) ve dalgalanmasıdır (temevvücüdür). Şu halde bizi ilgilendiren statik para kıymeti değil, dinamik para kıymetidir.

Piyasada yalnız bir tek meta bulunsaydı, bu metam fiyat tahavvülleri para kıymetindeki değişiklikleri kat'iyetle gösterirdi. Fakat piyasalarında on binlerce meta bulunan zamanımız cemiyetlerinde para kıymetini bir tek eşya fiyatı ile tesbit ve takip etmek doğru olmaz. Para, piyasaya arz olunan bütün emtianın satılma vasıtasıdır.^[3] Para kıymetini tesbit ve tahavvülleri takip için piyasada mevcut ve mübadele olunan emtianın (menkul ve gayrimenkul mallar, hizmetler velhasıl para ile tediye olunan bütün ekonomik şeyler) fiyatlarını tesbit ve takip ederek bir fiyatlar umumî ortalaması (vasatîsi) meydana getirmek lâzımdır.

Paranın dahilî kıymetini ölçmek için mübadele edilen bütün emtianın fiyatlarını tesbit ve takip etmek lâzım gelmektedir. Piyasada yalnız dört meta bulunduğunu farzederek 1936-1938 seneleri arasında paranın işira kudretindeki tahavvülleri ölçelim:

[1] Stuart Mill, Principles of Pol. Economy (fr. tere. Paris 1873).

[2] Baudin, La monnaie et la formation des prix, cilt I, Paris 1936.

[3] Para, «Millî istihlâk fonds'u, yani millî piyasaya bir sene zarfında arz olunan emtianın heyeti mecmuası üzerine çekilmiş bir nevi havale»dir. (F. Neumark, Umumi İktisat Teorisi, cilt I, İstanbul 1939, s.315).

Meta	1936	1937	1938
A	395 Kş.	350 Kş.	432 kş.
B	85 »	126 »	102 »
C	9.478 »	10.096 »	12.125 »
D	897 »	880 »	937 »
Toplam	10.855 Kş.	11.452 Kş.	13.596 kş.

Elde ettiğimiz 10.855, 11.452 ve 13.596 rakamları sırasile 1936, 1937 ve 1938 senelerindeki fiatlar toplamını ifade etmektedirler. Şu halde fiatlar 1937 ve 1938 de yükseldiğine göre para kıymeti de bu yükselme oranında (nisbetinde) düşmüş demektir.

Para kıymetinde vukua gelen tahavvülleri bu şekilde ölçmek hem yanlış hem de müşküldür: 1) bu usul yanlıştır; çünkü misaldeki A metayı faraza kilo ile, B metayı tane ile C metayı tonla ve D metayı da düzine ile hesap edilmiştir. Bu metaların fiyatlarındaki tahavvüller, fiyat toplamını mübalâğalı yahut noksan temevvüçlere sevkebedilir. 2) Bu usul güçtür; çünkü 1937 senesinde 1936 ya nazaran fiyatlardaki yükseliş hakkında tam ve katî malûmat edinmek için ayrıca $\frac{11.452}{10.855}$ oranını (nisbetini) çözmek mecburiyeti vardır. Çıkan netice (1,0549) fiyatların 1937 de 1936 ya nazaran %5,49 yükselmiş olduğunu ifade etmektedir. 1938 senesi için de yine $\frac{13.596}{10.855}$ (=1,252) oranını çözmek icap edecektir. Mukayese temeli (esas) olarak kabul edilen senede her metam fiyatı 100 addolunur ve ardışık (müteakip) senelerde metaların mutlak fiyatı 100 esasına indirgenerek (irca olunarak) nisbî fiyatlar meydana getirilir ve her senenin nisbî fiyatlarının ortalaması alınırsa mevzubahis yanlış ve güçlükler ortadan kalkmış olur. Bu suretle esas senede bütün fiyatlar 100 e indirgenmekle (irca edilmekle) muhtelif emtia aynı esasa bağlanmış olur.^[4] Her senenin nisbî fiyatlar ortalaması alınmakla da, seneler arasında mukayese yapıldığı zaman, tahavvüller -oranların çözümlmesine hacet kalmadan- yüzde olarak derhal tezahür eder. Bahsettiğimiz usulü ele aldığımız misale tatbik edelim:

[4] Esas senede bütün fiyatların 10a ircaı da mümkündür; fakat bu usul hemen hiç kullanılmamaktadır.

Meta	1936		1937		1938	
	Mutlak Fi.	Nisbî Fiyat	Mut. Fi.	Nis. Fi.	Mut. Fi.	Nis. Fi.
A	395	100	350	88,6	432	109,3
B	85	100	126	148,2	102	120
C	9.478	100	10.096	106,5	12.125	127,9
D	897	100	880	98,1	937	104,4
Nisbî fiyatlar ortalaması		100		110,3		115,4

Bu tablo metaların teker teker fiyat tahavvüllerini % olarak gösterdiği gibi (meselâ A metalı 1936 ya nazaran 1937 de % 11,4 düşmüş, 1938 de % 9,3 yükselmiştir) fiyatlar umumî seviyesinin -nisbî fiyatlar ortalamasının- (piyasada yalnız A, B, C ve D metalarının mevcudiyeti farzolunduğuna göre) tahavvüllerini de -mukayeseye fevkalâde elverişli bir surette- yine % olarak göstermektedir (fiyatlar umumî seviyesi 1936 ya nazaran 1937 de %10,3, 1938 de %15,4 artmıştır). İzah ettiğimiz usule «İndeks sayıları» (müş'ir adetler, İngilizce: Index Numbers, Fransızca: Nombres indices, Almanca: Indexzahlen) metodu denilmektedir.

İndeks sayılarını -veya kısaca indeksleri- umumiyetle: «hâdiselerin müşahedesi neticesinde bir seri muâta halinde ifade olunan tahavvülleri oranlar (nisbetler) veya yüzdeler vasıtasıyla temsil eden nisbî sayılar»dır, tarzında tarif etmek mümkündür.

İndeks sayıları, çeşitli alanlarda kullanılmaktadır: İktisadî ve içtimâî ilimlerde, matematik, fizik ve astronomi gibi müspet ilimlerde. İndekslerin en ziyade ve en faydalı olarak kullanıldığı alan İktisadî ve içtimâî hadiselerdir. İktisadî alanda da bilhassa fiyat tahavvülleri etüdü indekslere en çok ihtiyaç hissettiren meseledir.

Yukardaki indeks tarifine istinat ederek fiyat indeks sayılarını şöyle tarif edebiliriz: «Müteaddit emtianın fiyat indeks sayıları, mezkûr emtianın nisbî fiyatlarının ortalamasıdır».[5]

II. FİYAT İNDEKS SAYILARI

Fiyat seviyesindeki tahavvüllerin cemiyette meydana getirdiği

[5] Irving Fisher, The Making of Index Numbers, New-York 1927, s.3.

mahzurlar ötedenberi alâkadarların dikkat nazarını çekmiş bir meseledir. Para vâhidi kıymetindeki tahavvüllerden meydana gelen muvazenesizlikleri bertaraf etmek için vadeli mukavelelerdeki meblâğların, prestasyonlarla mukabil prestasyonlar arasında zaman dahilinde bir teadül temini için^[6] fiyat seviyesinin farkları hesaba katılarak ödenmesi düşüncesile 17nci asırdanberi meşgul olunulmuştur.^[7] Fiyat indeks sayıları sahasında esaslı etüdler, bilhassa on dokuzuncu asrın son çeyreğinden itibaren meydana gelmiştir. *Sauerbeck*, *Stanley Jevons*(İngiltere), *Atkinson*(Hindistan), *A. Braun*, *Soetbeer*, *Láspeyres*(Almanya), *Bertillon*, *de Foville*(Fransa) ve *Walras*(İsviçre) gibi tanınmış müellifler bu alanda ilk ileri adımları atmışlardır. Muasır iktisatçı ve istatistikçiler içinde indeksler bahsinde tanınmış olanlar meyanmda da: *Irving Fisher* (*Making of Index Numbers*, New-York 1927; *Purchasing power of money*, New-York 1911). — *G. Haberler* (*Der Sinn der Indexzahlen*, Tübingen 1927). — *M. Olivier* (*Les nombres indices de la variation des prix*, Paris 1927). — *J. M. Keynes* (*A Treatise on money*, London 1930). — *A. Julin* (*Principes de statistique théorique et appliquée*, Paris-Bruxelles 1921). — *A. L. Bowley* (fr. terc.: *Eléments de statistiques*, Paris 1929)i zikretmek lâzımdır.

Bunlardan başka *Mitchell*, *Cassel*, *Rist*, *Baudin* ilâ... gibi tanınmış iktisatçılar da muhtelif eserlerinde indeks meselelerine esaslı bir surette temas etmişlerdir.

Cemiyeti Akvam, *Beynelmîl İş Bürosu* (B.İ.T.) ve birçok Millî ve Beynelmîl İktisat ve İstatistik müesseseleri de indeks sahasında kıymetli rapor ve mevkut neşirleriyle tanınmışlardır.

Paranın satın alma kudretini ölçmek için bugün iki türlü indeks kullanılmaktadır:^[8] a) fiyatlar umumî seviyesi indeksi, b) hayat pahası (veya geçinme) indeksi.

[6] Baudin, zikredilmiş eser, s.330.

[7] Rice Vaughan (1675) ve Fletwood (1707) ve Sh. Evelyn (1798), Joseph Lowe (1822).

[8] İndeks tanzimi hususunda iki teori vardır: 1) Fisher tarafından temsil olunan «Monist teori»ye nazaran iyi tanzim olunmuş tek bir indeksin, müş'ir adetlerden beklenen bütün vazifeleri başarması icap eder. 2) G. Haberler tarafından müdafaa edilen «pluralist teori»ye göre istihdaf edilen gayeye uygun olarak muhtelif indeksler tanzim etmek daha doğrudur. Bugün «pluralist teori»ye temayül fazladır. Biz de bu noktâi nazara uygun bir şekilde hareket ediyoruz.

§ 1 — *Fiyatlar umumî seviyesi indeksi:*

Bu indekse aynı zamanda *para indeksi* de denilmektedir.^[9] Para kıymeti tahavvüllerini ölçme işini gören fiyatlar umumî seviyesi indeksinde para ile yapılan bütün alışverişlerdeki fiyatları nazarı itibara almak, yani piyasada mübadele olunan bütün emtia ve hizmetlerin fiyatlarını hesaba katmak lâzımdır. Fakat piyasada alınıp satılan ve sayısı onbinleri aşan bütün menkul (ham, yarı mamul, mamul) ve gayri menkul (toprak, bina, ilâ...) emtia ile sayısız hizmetlerin teker teker fiyatlarını tesbit etmek ve bilâhare bunların nisbî tahavvüllerini ve vasatîlerini hesap etmek maddeten hemen de imkânsızdır. Bu imkânsızlık karşısında fiyatlar umumî seviyesi indeksine dahil olacak eşya ve hizmetler adedini tahdit ve indekse yalnız temsili mahiyetteki emtia fiyatlarını ithal mecburiyeti hasıl olmuştur.

§ 2 — *Fiyatlar umumî seviyesi indeksinin hesabı:*

Fiyatlar umumî seviyesi indeksinin hesabında alâkadarlar arasında her hususta henüz tam bir itilâf yoktur. Beynelmîlel mukayeselerin muvaffakiyetli neticeler verebilmesi için millî indekslerde, hiç olmazsa esaslı noktalarda- hesap usullerinin yeknasaklığını temin etmek lâzımdır. Bu hususta *Beynelmîlel İstatistik Kongreleri, Milletler Cemiyeti ve Beynelmîlel İş Bürosu* hayli verimli mesai sarfetmişlerdir.^[10]

Fiyatlar umumî seviyesi indeksinin (para indeksinin) hesabında nazarı dikkate alınması icap eden teknik cihetleri şöylece sıralamak mümkündür:^[11]

a) indekse hangi nevi fiyatlar (toptan veya perakende) alınmalıdır? b) indekse giren fiyatlar hangi kaynaklardan alınmalıdır? c) indekse hangi emtianın fiyatları alınmalıdır? d) indekse giren fiyatlar nasıl katsayılanmalıdır(emsallenmelidir)? e) indekste mukayese esası ve başlangıcı olarak hangi devre (sene, ay veya haf-

[9] Fiyat seviyesinin tahavvülleri para kıymetinde aksi değişiklikler doğurduğuna göre, evvelce de söylediğimiz gibi, para indeksine daha doğru bir tâbirle «fiyatlar umumî seviyesi indeksinin aksi» demek icap eder.

[10] Meselâ Cenevredeki *Beynelmîlel İş Bürosu*, 1925 nisanında toplanan *Beynelmîlel İstatistik Konferansı* için bir «Hayat pahası adedi müşterilerinin tanzimi usulleri» raporu hazırlamıştır. Bu rapor yukarıdaki başlıkla İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından türkçeye tercüme ettirilmiş ve 1934 de Ankara'da neşrolunmuştur (Neşriyat No. 43).

[11] *Baudin*, zikredilmiş eser, s.330.

ta) seçilmelidir? f) indekste nisbî fiyatların ortalaması (vasatisi) hesap edilirken hangi ortalama (vasatî) usulü tercih olunmalıdır?

* * *

a) *indekse hangi nevi fiyatlar (toptan veya perakende) alınmalıdır?*

Fiyatlar umumî seviyesi indeks sayıları tanzim olunurken para ile yapılan bütün alım-satım muameleleri fiyatlarının (toptan ve perakende) indekse ithal edilmesi icap ettiğine evvelce işaret etmiş bulunuyoruz. Fakat bu hususta indeks sahasında ihtisas yapmış müellifler arasında mutabakat yoktur. Meselâ *I. Fisher* perakende fiyatları indekse ithal etmemektedir. Müellif, buna sebep olarak perakende fiyatların -hakikî olmaktan ziyade zâhirî bir teahhurla- toptan fiyatları takip ettiğini ileri sürmektedir.

Yalnız toptan fiyatları indekse ithal etmek kolaylık bakımından bir fayda arz edebilirse de nazarı bakımdan bu hareket tarzı haklı gösterilemez. Çünkü tediyelemlerden yarından çoğunun perakende muameleleri alâkadar ettiği istatistikler vasıtasile (bilhassa U.S.A. da) tesbit olunmuştur. Perakende fiyatların toptan fiyatları daima takip ettiği hususu da tam mânasile iddia edilemez. Bilhassa toptan fiyatların düşüşünde perakende fiyatlarda bir nevi atalet vardır. Bu ataletin sebepleri: a) perakende fiyatların tesbitinde yegâne âmilin toptan fiyatlar olmaması ve nakliye, kira, kazanç ilâ... gibi başka faktörlerin de hesaba girmesi; b) bazı perakende fiyatların sabit bulunması; c) mutavassıtların toptan ve perakende fiyatlar arasında husule gelen farkı kazançlarına ilâve etmek gayretleri ve ilâ... dır.

Bu bahis hakkındaki mütalâaları toplayalım: fiyatlar umumî seviyesi indeksine her nevi fiyatın ithali icap eder, ancak imkânsızlık dolayısıyla nispeten kolaylıkla tespit edildikleri için- toptan eşya fiyatlarıyla (ekseriya ham ve yarı mamul maddeler fiyatlarıyla) iktifa olunmaktadır.

b) *indekse giren fiyatlar hangi kaynaklardan alınmalıdır?*

İndekse girecek fiyatlar doğru ve aktüel olmalıdır. Bu bakımdan, toptan fiyatlar perakende fiyatlara faiktir. Toptan fiyatlar kolaylıkla tespit ve kontrol edilebilir; çünkü bunlar ekseriyetle resmî, yarı resmî veya teşkilâthi hususî müesseselerden ve bilhassa -arz ve talep hacimlerinin toplu olarak karşılaştığı- borsalardan alınır. Diğer cihetten toptan fiyatlar piyasa temevvüçlerinden derhal müteessir olur-

lar, çünkü perakende fiyatlara nazaran istihsal sahasına daha yakındırlar. Bundan başka perakende fiyat kaynaklarından elde edilen fiyatlar ekseriya birbirinden çok farklıdır (aynı metam perakende fiyatı şehirden şehire değil, mahalleden mahalleye, hattâ sokaktan sokağa değişmektedir).

Netice itibarile: indekse girecek fiyatlar mümkün mertebe borsalardan, büyük müzayedelerden, arttırma ve eksiltmelerden (meselâ Fransız İstatistik İdaresi, birçok fiyatları mektep ve hastahanelerin münakasalarından almaktadır), kartel ve tröstlerden alınmalıdır. Zaman zaman tesbit edilen bu fiyatlardan -mukayesede yeknasaklığı temin için- iskonto ve primlerin çıkarılması lâzımdır.

Gümrük idarelerinden alınan fiyatlar -tüccar beyannameyi daima sıhhatle doldurmadığı için- şayanı tavsiye değildir. Ancak clearing'e tabi ithal ve ihraç fiyatları -tüccarın menfaati icabı- zarureten doğru olmak iktiza eder.

c) *İndekse hangi emtianın fiyatları alınmalıdır?*

Fiyatlar umumî seviyesi indeks sayılarına yani kısaca para indeksine, prensip itibarile, menkul ve gayri menkul bütün emtia fiyatlarıyla bütün hizmet fiyatlarının ithal edilmesi lüzumuna evvelce birkaç kere işaret etmiş bulunuyoruz. Bütün fiyatların tespit ve hesabındaki maddî imkânsızlık karşısında indeks tanziminde mahdut adette fiyatlarla iktifa olunmak zarureti de yine evvelce zikrolunmuştu. Şimdi para indeksine girecek emtianın intihabı meselesini halletmek lâzım gelmektedir.

Evvelâ, intihap olunan maddeler mümkün mertebe çeşitli ve sarıh olmalıdır. Sonra indeksin tanzim olunduğu devrelerde fiyatlar tesbit olunurken emtianın, daima aynı cins ve neviden olmasına dikkat etmek lâzımdır. Ham ve yarı mamul maddeler cins ve nevi istikrarı bakımından tam mamul maddelere faiktir. Tam mamul maddeler müstehlikin zevkine uyulmak, maliyet düşürülmek ilâ... gibi endişelerle seneden seneye, hattâ aydan aya kalite farkları arzedebilirler. İntihap olunacak ham ve yarı mamul maddelerin fiyat tahavvülleri bakımından birbirinden müstakil bulunmalarına da ayrıca dikkat etmek lâzımdır. Meselâ bir zamanlar İngiltere'de «Economist» mecmuası tarafından hazırlanan 22 maddelik indekste 4 madde pamuğu alâkadar ediyordu (ham pamuk, temizlenmiş pamuk, pamuklu mensucat,...). Pamuk fiyatındaki değişiklikler tabiatile indeksi lüzumundan fazla müteassir etmekte idi. Su halde fiyat tahavvülleri cibe-

tinden birbirinden müstakil olmaları ve indekse girmeyen emtiadan mümkün mertebe fazlasını temsil edebilmeleri şartile indekse mahdut miktarda emtia ithali muvafıktır.

İndekse girecek maddelerin adedi hakkında bu işle uğraşanlar arasında henüz bir itilâf mevcut değildir.

Fisher, her nevi hizmet fiyatlarını -umumî tediye hacminde cüzî bir rol oynadıkları iddiasile- indekse ithalden imtina etmektedir. *Cassel* de başka mülâhazalarla ücretleri hesaba katmamak fikrindedir.^[12] Spekülâsyon tesirlerine fazla maruz buldukları düşüncesile, *L. March*^[13] da gayri menkul fiyatlarını indekse koymamak taraftarıdır.

Ücretleri, cüzî ehemmiyet (*Fisher*) veya nisbî istikrar (*Cassel*) arz ettikleri iddiasile, hesaba katmamak tezi -çok defa tekHzibe uğradığı için- muvaffakiyetle müdafaa edilemez.

Her nevi fiyat ve her nevi meta ihtiva eden ve fiyatlar umumî seviyesi indeksi adını hakkile taşıyan yegâne «müş'ir» *M. C. Snyder* tarafından (Amerika Birleşik Devletlerinde) meydana getirilmiştir. Bu indeks mutata emtia ve hizmetlerden başka gayri menkul fiyatlarını ve hattâ aksiyon ve obligasyon fiyatlarını ihtiva etmektedir.

İngilterede «Economist» mecmuası tarafından bugün iki «top-tan fiyat indeksi» neşrolunmaktadır. Bunlardan biri *S. Sauerbeck* tarafından ihdas edilen indeksin devamıdır ve hâlen 45 maddeye istinat etmektedir; diğeri *Board of Trade*'in 150 maddeyi ihtiva eden indeksidir. *Statistique Générale de la France*'m neşrettiği para indeksi 45 maddeden (20 si sınaî emtia) terekkün etmektedir. *Statistisches Reichsam't*m indeksi 400, *Kanada İstatistik Dairesi*ninki 502, *Bureau of Labor Statistics*'m (U.S.A.) müş'iri 784 emtia fiyatını havi bulunmaktadır. *Federal Reserve Banks* (U.S.A.) indeksi 206, *M. W. Mitchell* indeksleri 242, 175, 50, 40 ve 25 maddeyi ihtiva eder. İsviçrede *Office fédéral du Travail* tarafından neşrolunan toptan fiyat indeksi de 120 maddeliktir. Beynelmîle alanda şöhret yapmış olan bütün indekslerde maddelerin mümkün mertebe çeşitli olmasına dikkat edilmektedir. Misal olarak İsviçre indeksinin terekkün ettiği maddeleri ve bu maddelerin indeksteki nisbî ehemmiyetlerini aşağıya naklediyoruz:

[12] G. Cassel, La monnaie et le change après 1914, fr. tere., Paris 1923.

[13] L. March, Les principes de la méthode statistique, Paris 1930.

1. Gıda maddeleri (hayvansal)	% 39,3
2. » » (bitkisel)	% 12,6
3. » » (sanayi tarafından işlenen)	% 3,5
4. Yapı malzemesi	% 5,9
5. Metaller	% 4,8
6. Mensucat, deriler, kauçuk	% 16,9
7. Yakacak maddeler	% 6,8
8. Mayi mahruklar ve kimyasal maddeler	% 2,6
9. Hayvan yemleri	% 6,4
10. Gübre (bilhassa sun'î)	% 1,2
	<hr/>
	% 100

d) indekse dahil fiyatlar nasıl katsayılanmalıdır (emsallenmelidir)?

Bir indeksin katsayılanması (emsallenmesi, pondération'u), indekse dahil fiyatların nisbî ehemmiyetlerini belli etmek kaygısıyla her fiyata, temsil ettiği meta veya hizmetin cemiyyet iş hacminde oynadığı rolle mütenasip bir kesret verilmesi demektir. Aynı maddenin başka adlar altında indekse ithali de bir nevi katsayılama (emsalleme) usulü teşkil eder. Meselâ indekse buğday, un ve ekmek fiyatlarını ithal etmek buğdaya 3 çokluğunu (kesretini) vermek demektir.

Bazı müelliflere nazaran fiyatlar umumî seviyesi -veya para indeksinde katsayılama (emsalleme) usulünü kullanmak bir hatadır, çünkü bu usul -yalnız mahdut miktarda fiyatı ihtiva eden- indeksin istinat ettiği ihtimal hesabı kanunlarına aykırıdır.[14] Bu düşüncenin aksine olarak para satın alma kudreti tahavvüllerini meydana getiren sebeplerin bütün emtia ve hizmet fiyatları üzerinde aynı zamanda ve aynı şiddetle tesir icra etmediklerini ileri süren ve para indeksinde katsayı (emsal) usulünün kullanılması lâzım geldiğine hükmeden müellifler mevcuttur (*Divisia, Snyder, ilâ...*). Bu hükmü kuvvetlendirmek için şu noktâ nazar ileri sürülebilir: stokları süratle yenilenmesi icap eden maddelerin fiyatları, diğer emtia fiyatlarına nazaran para iştirâ kudreti tahavvüllerinden daha çabuk ve daha şiddetle müteessir olurlar. Meselâ gıda maddeleri fiyatlarının memur maaş ve ücretlerine nazaran para kıymeti tahavvüllerinden daha ziyade müteessir olduğu bedihîdir.[15]

[14] M. Morel, Le calcul du coût de la vie en Suisse. Lausanne 1930, s.121.

[15] M. Morel, ibid., s.121 ve 122.

İndekste katsayı usulü kullanıldığı takdirde, netice elde edilirken bileşik ortalamanın (mürekkep vasatinin) -aritmetik veya geometrik bileşik ortalama- tatbiki icap edecektir.

«Her hangi bir maddenin ehemmiyetini (katsayısını) tesbit için muhtelif şekiller vardır: 1) Her maddenin ehemmiyeti için ayrı bir sayı (katsayı) tesbit edilir ve her senenin nisbî fiyatı bununla çarpıldıktan sonra ortalaması alınır».

Misal:

Maddeler	1934			1938		
	Mut. Fi.	Nis. Fi.	Katsayı	Mut. Fi.	Nis. Fi.	Katsayı
Buğday, tonu	3.500	100	5	3.990	114	5
Ham demir (pig) tonu	3.000	100	3	3.690	123	3
Yün, tonu	60.000	100	2	50.400	84	2
Nisbî fiyatlar bileşik aritmetik ortalaması	$\frac{100 \times 5 + 100 \times 3 + 100 \times 2}{5 + 3 + 2} = 100$			$\frac{114 \times 5 + 123 \times 3 + 84 \times 2}{5 + 3 + 2} = 110,7$		

İndeks: 1934 100
 1938 110,7

Yukardaki misalde, katsayı kullanılmadığı takdirde 1938 senesinin indeksi 107 dir. Katsayılamada buğday ve demir fiyatlarındaki yükselmeye fazla ehemmiyet verildiği için 1938 indeksi 110,7 olmuştur. 2) «katsayılamada ekseriya takip edilen usul her maddenin fiyatını, istihlâk edilen veya piyasada muamele gören miktarile çarpmak (darbetmek) ve bir senenin bütün maddelerinin bu suretle elde edilen toplamını (yekûnunu) 100 addederek diğer senelerin aynı suretle elde edilen toplamı mukayese eylemektedir.» [16]

Misal:

Maddeler (Ton olarak)	1934			1935		
	Senenin ortalama fiyatı	İstihlâk miktarı	Kıymetler mecmuu	Senenin ortalama fiyatı	İstihlâk miktarı	Kıymetler mecmuu
Buğday	3400	35.000	119.000.000	4.000	35.000	140.000.000
Pig demir	2900	95.000	275.500.000	3.500	95.000	332.500.000
Yün	6100	4.500	27.450.000	6.500	4.500	29.250.000
Toplam			421.950.000			501.750.000
İndeks			100			118,9

Katsayılar(emsaller) muhtelif kaynaklardan alınacak malûmatla tesbit olunabilir: istihlâk istatistikleri^[17], gümrük (ithalât ve ihracat miktarları) istatistikleri, şahsî tahminler, ilâ...

Katsayılı indekslerde halen iki usul kullanılmaktadır: a) indeksin hareket senesi -esas sene- katsayılarını bütün senelerde aynen ipka etmek, b) indekste son sene tespit olunan emsalleri hareket senesine kadar bütün senelere aynen irca etmek. Bu ikinci usul indekse dahil metaların mübadele umumî hacminde zamanla ehemmiyet derecesi değiştirdikleri düşüncesinin mahsulüdür. Faraza 1914 senesi müş'irindeki katsayılar 1930 da emtianın nisbî ehemmiyetlerini göstermekten artık uzaktır.

I. Fisher, birisi esas sene katsayısıyla diğeri son sene katsayısıyla iki indeks tanzim edip bunların ortalamasını almayı daha muvafık bulmaktadır.^[18]

Katsayılama meselesindeki ihtilâflara lüzumundan fazla ehemmiyet vermemek lâzımdır; çünkü katsayılanmış ve katsayılanmamış

[17] «İstihlâk istatistiği» tâbiri bir bakıma göre yanlıştır; çünkü bu istatistikler istihlâk hâdisesinin relevesinden elde edilmezler. İstihlâk releveleri tanzimindeki güçlük ve hattâ imkânsızlık karşısında «istihlâk istatistikleri» bilvasıta bir şekilde, istihsal, dış ticaret ve stok istatistiklerinden çıkarılır.

[18] Fisher usulü katsayılama için ileride izahat verilecektir.

indeksler arasındaki farkın ekseriyetle yüzde bir kaç puvanı geçmediği tecrübe ile sabit olmuştur.

e) *indekste mukayese temel ve başlangıcı olarak hangi devre (hangi sene veya ay) seçilmelidir?*

Para kıymetindeki tahavvüllerin ancak muayyen bir zamana nispetle tesbit olunabileceğini evvelce beyan etmiştik. Bu muayyen zamanın (senelik indekslerde sene, aylık indekslerde ay, haftalık indekslerde hafta) imkân nisbetinde her bakımdan rakit ve sakin olmasına dikkat etmek icap eder. Nitekim hemen her memlekette esas sene olarak -asır başı- 1900 senesi, Büyük harbe takaddüm eden 1913 senesi veya 1914 temmuz ayı, genel buhrana takaddüm eden 1929 senesi ve nihayet içinde bulunduğumuz harbe takaddüm eden 1938 senesi veya 1939 ağustos ayı ele alınmaktadır. Bazan beş veya on senelik fiyat ortalamasının da esas ittihaz edildiği vakidir.^[19]

Esas seneden yani hareket senesinden uzaklaşıldıkça, indekse dahil emtianın zamanla kalitesi değişebileceği için, müş'ir doğruluk derecesini kaybedebilir. Bu mahzuru önlemek, indekse mümkün mer-tebe yalnız standardize emtianın ithali ile mümkündür. Esas seneden uzaklaşıldıkça -emtianın mübadele hacmindeki ehemmiyeti de değişeceği için- bilhassa katsayılı(emsalli) indekslerin yanlış malûmat ihtiva edebileceklerine evvelce işaret etmiştik. Bu ve buna benzer sebeplerden dolayı indeksler, ancak kısa devreler için tertip olunduıkları takdirde paranın satın alma kudreti tahavvülleri hakkında doğru bir fikir verebilirler.

Esas senesi üzerinden uzun müddet geçmiş indekslerde bahsettiğimiz mahzurun izalesi için *sabit esas* (yani her seneyi esas sene ile mukayese) yerine *mütehavvil esas* (yahut zincirleme esas) metodu kullanılmaktadır. Bu usulde her sene fiyatları sabit esas olan ilk seneye göre tanzim edildikten maada ayrıca her sene fiyatları -100 addedilen- bir evvelki sene fiyatlarına nazaran da hesap olunur; yani her seneye ait indeksin hesabı yapılırken ondan evvelki senenin fi-

[19] *Beynelmilel İstatistik Kongreleri* muhtelif indeksler arasında mukayeseyi kolaylaştırmak için indeks yapanlar tarafından riayeti matlûp bazı esaslar tesbit etmiştir. Meselâ 1911 de toplanan kongre 1901-1910 devresi ortalamasının esas addolunmasını teklif ve tavsiye etmiştir. Fransız İstatistik İdaresinin indekslerinde ekseriyetle üç esas vardır: 1) 1901-1910 fiyatları ortalaması, 2) 1914 temmuz fiyatları, 3) 1913 fiyatları. *Beynelmilel indekslerde tesadüf edilen esas seneler* şunlardır: 1820, 1826, 1845-50, 1891-1900, 1895, 1901-1905, 1901-1910, 1913, 1913-14, 1927, 1929, 1934, 1938.

yatları 100 addolunur. Bu suretle her sene kendinden sonraki senenin «esas senesi»dir.

Zincirleme indeks usulü sayesinde devreleri ilk seneden ayırarak yekdiğerile mukayeseye elverişli bir hale getirmek kabil olmaktadır.

Misal:

Madde	1934		1935		1936		1937	
	Mu.Fi.	Nis. Fi.	Mu.Fi.	Nis. Fi.	Mu.Fi.	Nis. Fi.	Mu.Fi.	Nis. Fi.
A	874	100	2.582	295.4	2.170	248.3	2.680	306.4
B	4.584	100	12.750	278.1	10.702	233.5	12.155	265.2
C	43	100	75	174.4	74	172.1	88	204.7
D	8.365	100	15.460	184.8	17.720	211.8	22.225	265.7
E	226	100	318	140.7	374	165.5	406	179.6
İndeks (Nisbi fiyatlar ortalaması)		100		214.7		206.2		244.4

1936 zincirleme indeksi:

$$\frac{100 \times 2170}{2.582} + \frac{100 \times 10.702}{12.750} + \frac{100 \times 74}{75} + \frac{100 \times 17.720}{15.460} + \frac{100 \times 374}{318} = 99.7$$

1937 zincirleme indeksi:

$$\frac{100 \times 2.680}{2.170} + \frac{100 \times 12.155}{10.702} + \frac{100 \times 88}{74} + \frac{100 \times 22.225}{17.720} + \frac{100 \times 406}{374} = 117.9$$

Şimdi bu neticelerle 1934-1937 senelerinin sabit ve zincirleme indekslerini tablo içinde toplayabiliriz:[20]

[20] Bu indeksteki mutalar, yani mutlak fiyatlar H. Atıf Kuyucak (Para ve Banka, cilt I, s.81)den alınmıştır. Ancak H. A. Kuyucak Zincirleme indekste mutlak fiyatları kullanarak 1936 için 99.5 ve 1937 için 120.9 rakamlarını vermiştir (aynı eser, s.88).

Sene	Sabit esaslı indeks	Zinzirleme indeks
1934	100	—
1935	214.7	214.7
1936	206.2	99.7
1937	244.4	117.9

f) *indekste nisbî fiyatların ortalaması hesap edilirken hangi ortalama usulü tercih olunmalıdır?*

İndeşte her seneye ait sayıyı tesbit etmek için emtiânın o seneye ait nisbî fiyatlarının ortalamasını almak iktiza eder. Ortalama denince akla evvelâ basit aritmetik ortalama (hesap vasatısı) gelir. Emtia nisbî fiyatları serisindeki terimlere (hadlere) $f_1, f_2, f_3, \dots, f_n$, terim sayısına da n dersek basit aritmetik ortalamanın formülü şöyledir:

$$\text{Basit arit. ort.} = \frac{f_1 + f_2 + f_3 + \dots + f_n}{n} = \frac{1}{n} (\Sigma f)$$

İndeşte katsayı kullanıldığı takdirde bileşik (mürekkep) aritmetik ortalama kullanmak zarurîdir. Her fiyatın kesretine (katsayısına) $k_1, k_2, k_3, \dots, k_n$ dersek bileşik aritmetik ortalama formülü şu şekli alır:

$$\text{Bileşik arit. ort.} = \frac{(f_1 \times k_1) + (f_2 \times k_2) + (f_3 \times k_3) + \dots + (f_n \times k_n)}{k_1 + k_2 + k_3 + \dots + k_n} = \frac{1}{\Sigma k} (\Sigma kf)$$

Aritmetik ortalamanın mühim bir mahzuru vardır: Yavaş yükselen fiyatlardan az, süratle yükselen fiyatlardan fazla müteessir olur. Buna mukabil sür'atle düşen fiyatlara karşı az, yavaş düşen fiyatlara karşı fazla hassastır. Netice itibarile aritmetik ortalama: fiyatlarda yükselişi şiddetlendirirken düşüşü de setreder.

Misal:

A ve B metalleri fiyatlarından mürekkep bir indeks tanzim edelim:

Meta	1933		1934	
	Mut. Fi.	Nisbi fiyat	Mut. Fi.	Nisbi fiyat
A	80 kş.	100	160 kş.	200
B	100 kş.	100	50 kş.	50
		arit. ort. = $\frac{100+100}{2} = 100$		arit. ort. = $\frac{200+50}{2} = 125$
indeks		100		125

İndekste iki fiyat vardır. Biri bir misli artmış diğeri bir misli azalmıştır. Bu vaziyete göre bir metadaki yükselme diğeri metadaki aynı derecedeki alçalma tarafından ifna edildiği için indeksin 1934 de sabit kalması (yani 100 olması) icap ederken vasatı -süratle yükselen A metaı fiyatının tesiri altında kalarak -%25 bir tereffü göstermektedir. Görülüyor ki süratle yükselen fiyat ortalamaya süratle düşen fiyattan fazla tesir icra etmektedir.

Geometrik ortalama bu mahzur yoktur. Geometrik ortalamanın formülü şöyledir:

$$\text{Basit geom. ort.} = \sqrt[n]{f_1 \times f_2 \times f_3 \times \dots \times f_n}$$

Geometrik ortalama logaritma ile daha kolay hesap edilebilir:

$$\text{Basit geom. ort. log.} = \frac{1}{n} (\sum \log. f)$$

$$\text{Bileşik geom. ort.} = \sqrt[\sum k]{f_1^{k_1} \times f_2^{k_2} \times f_3^{k_3} \times \dots \times f_n^{k_n}}$$

$$\text{Bil. ge. ort. log.} = \frac{\log. f_1 \times k_1 + \log. f_2 \times k_2 + \log. f_3 \times k_3 + \dots + \log. f_n \times k_n}{k_1 + k_2 + k_3 + \dots + k_n}$$

Fiyatlarda aksi istikametlerde süratli yükseliş ve düşüş bulunduğu vakit geometrik ortalamaı (katsayı varsa bileşik geometrik ortalamaı) kullanmak muvafıktır. Aynı istikamet ve şiddetteki temevvüçlerde aritmetik ortalama kullanmanın mahzuru yoktur. Fakat şunu ilâve etmek lâzımdır ki geometrik ortalama, aritmetik ortalamanın yerini tamamen tuttuktan başka onun mahzurlarını da

bertaraf etmektedir. Bu sebepten dolayı bir çok memleketlerde tanınmış indekslerde daima geometrik ortalama kullanılmaktadır. Bir serinin aritmetik ve geometrik ortalamaları arasındaki fark serinin dispersiyon'u^[21] ile alâkadardır. Dispersion çoğaldıkça iki ortalama arasındaki fark da çoğalır. Memleketimizde^[22], Fransada, Belçikada, İngilterede ve Amerika Birleşik Devletlerinde indeks hesaplarında, ekseriyet itibarile, geometrik ortalama kullanılmaktadır. İndeks sahasında ihtisas sahibi bulunan *I. Fisher* de hesaplarında geometrik ortalamayı kullanmakta ve bu usulü tavsiye etmektedir. İstatistikte bazan ortalama yerine kullanılan mod ve medyan indeks hesaplarında bazı mahzurları dolayisile, bir istimal sahası bulamamıştır.

Para indeksi bahsine nihayet vermeden evvel muhtelif ortalama usullerile indeks tanzimini bir misalle izah edelim:

A, B, C ve D mallarının fiyatlarile bir indeks tanzim edelim:

a) *Tahminî katsayılarla:*

Sene	A		B		C		D	
	Fiyat	Katsayı	Fiyat	Katsayı	Fiyat	Katsayı	Fiyat	Katsayı
1938	28	5	30	2	35	4	39	1
1939	34	5	38	2	42	4	46	1

1938 senesi fiyatları 100 addedildiği takdirde 1939 senesi nisbi fiyatları şöyledir:

$$A \text{ malı} : 34 : 28 \times 100 = 121.4$$

$$B \text{ »} : 38 : 30 \times 100 = 126.7$$

$$C \text{ »} : 42 : 35 \times 100 = 120$$

$$D \text{ »} : 46 : 39 \times 100 = 117.9$$

1. — Basit aritmetik ortalama metodu ile indeks tanzimi:

$$\begin{array}{l} \text{Sene} \quad \quad \quad \text{Nisbi fiyatlar aritm. ortalaması} \\ 1938 \quad \quad \quad \frac{100 + 100 + 100 + 100}{4} = 100 \end{array}$$

$$1939 \quad \quad \quad \frac{121.4 + 126.7 + 120 + 117.9}{4} = 121.50$$

[21] Dispersion (dağılıma) serî terimlerinin (hadlerinin) ortalamaya nisbetle durum ve mevkileridir (Bak: Ö. Celâl Sarç, İstatistik, İstanbul 1936; s.66-78).

[22] İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası da tertip ettiği indekste geometrik ortalama kullanılmaktadır. Bu hususta ileride «Türkiye Fiyat İndeksleri» etüdünde ayrıca izahat verilmektedir.

İndeks: 1938 100
1939 121.50

2. — Bileşik aritmetik ortalama metodu ile indeks tanzimi:

Sene Nisbi fiyat. bileşik aritm. ortalaması
1938 $\frac{100 \times 5 + 100 \times 2 + 100 \times 4 + 100 \times 1}{12} = 100$

1939 $\frac{121.4 \times 5 + 126.7 \times 2 + 120 \times 4 + 117.9 \times 1}{12} = 121.525$

İndeks: 1938 100
1939 121.525

3. — Basit geometrik ortalama metodu ile indeks tanzimi:

Sene Nisbi fiyat. basit geom. ortalaması log. sı Tabii sayı
1938 $\frac{\log.100 + \log.100 + \log.100 + \log.100}{4} = 2$ 100

1939 $\frac{\log.121.4 + \log.126.7 + \log.120 + \log.117.9}{4} = 2.08442$ 121.45

İndeks: 1938 100
1939 121.45

4. — Bileşik geometrik ortalama metodu ile indeks tanzimi:

Sene Nisbi fiyat. bileşik geom. ortalaması log. sı
1938 $\frac{\log.100 \times 5 + \log.100 \times 2 + \log.100 \times 4 + \log.100 \times 1}{12} = 2$ 100

1939 $\frac{\log.121.4 \times 5 + \log.126.7 \times 2 + \log.120 \times 4 + \log.117.9 \times 1}{12} = 2.08457$ 121.5

İndeks: 1938 100
1939 121.5

b) *istihlak miktarı halindeki katsayılarla:*

Sene	A		B		C		D	
	Fiyat	Mikdar	Fiyat	Mikdar	Fiyat	Mikdar	Fiyat	Mikdar
1938	28	1500	30	2000	35	1800	39	1000
1939	34	1500	38	2000	42	1800	46	1000

1938 kıymetler toplamı	1939 kıymetler toplamı
$28 \times 1.500 = 42.000$	$34 \times 1.500 = 51.000$
$30 \times 2.000 = 60.000$	$38 \times 2.000 = 76.000$
$35 \times 1.800 = 63.000$	$42 \times 1.800 = 75.600$
$39 \times 1.000 = 39.000$	$46 \times 1.000 = 46.000$
<u>204.000</u>	<u>248.600</u>

İndeks: 1938 100
1939 121.9

Bu misallerde de katsayılı ve katsayısız indeksler arasında büyük fark olmadığı tebarüz etmektedir:

§ 3 — Geçinme (hayat pahası) indeksi:

Geçinme indeksi muayyen bir hayat tarzının -seviyesinin- idamesi için sarfolunması iktiza eden para miktarında -fiyat iniş ve çıkışları dolayısıyla- vukua gelen tahavvülleri gösterir.^[23] Geçinme indekslerinde «müş'ire» dahil mal ve hizmet miktar ve nevilerinde indeksin yapıldığı senelerde umumiyetle hiç bir değişiklik mevzu-bahis olamayacağı kabul edilmektedir. Buna mukabil bazı geçinme indeksleri, hakikî hale daha ziyade yaklaşmak arzusile, muayyen bir hayat seviyesinin idamesi için içtimaî inkişaf icabı mal ve hizmet istihlâkinde zamanla kemmiyet ve keyfiyet tahavvülleri meydana geldiğini de nazarı dikkate almaktadır. Bu tarzdaki geçinme indekslerindeki tahavvüllerin sebebi yalnız fiyat temevvüçleri değil aynı zamanda indekse dahil mal ve hizmet cins ve miktarlardaki değişikliklerdir. Böyle indeksler seneler arasında sırf fiyat bakımından husule gelen temevvüçleri ölçemeyeceklerinden ve hesapta güçlükler doğurduklarından pek az kullanılmaktadır.

Hayat pahası indekslerinin tanzimindeki asıl pratik gaye, ücret sahiplerinin mübrem istihlâk maddeleri fiyatlarındaki yükselişlerden korunmaları için alınacak tedbirlere zemin hazırlamaktır.

Ameleye, sayine mukabil verilen gündelik, haftalık veya aylık

[23] Tanınmış İstatistik âlimi **Julin** bu indekse «idamei mevcudiyet pahası müş'iri» (Les nombres-indices du coût de l'existence) adını verdikten sonra indeksin hedefini şöyle izah ediyor: «Muayyen bir iktisadî ve içtimaî muhitte geçinmek için lüzumlu veya faydalı eşyadan daima aynı miktarı elde etmek için müte-selsil tarihlerde (devrelerde) sarfı icap eden para miktarının tesbiti». Hemen şunu ilâve edelim ki indekslerin asıl vazifesi evvelce de söylediğimiz gibi mutlak miktarları değil esas devreye nazaran nisbî miktarları tesbittir.

para miktarı itibarı ücrettir. Hakikî ücret: verilen paranın mütehavvil satın alma kudretidir. Maaş ve ücretle geçinenlerin -bilhassa amelenin- para işira kudretindeki tahavvüllerden müteessir olmamaları için hakikî ücretin sabit kalması lüzumu 19uncu asırdanberi ileri sürülmüş ve işira kudretinin istikrarı için de itibarı ücretin geçinme indeksine doğru orantılı(mepsuten mütenasip) bir surette tahavvül ettirilmesi teklif ve müdafaa olunmuştur .

Resmî makamlarla amele ve patron teşekkülleri tarafından hazırlanan geçinme indeksleri itibarı ücretin fiyat tahavvüllerine uydurulması sahasında faydalı bir surette kullanılmıştır. Bazı memleketlerde ücretlerin hayat pahası indeksine paralel mütaharrık bir ölçü üzerinden tesviyesi kabul edilmiştir.[24]

Geçinme indeksi bir memleket halkının heyeti umumiyesine tatbik edilebilseydi çok ehemmiyet ve fayda kazanırdı. Bu tarzda bir indeksin hesabı imkânsız bulunduğundan (çünkü bütün halkın gelir ve masrafını tek bir tip bütçe ile göstermek imkânsızdır) ileride göreceğimiz gibi, hayat pahası indeksi ancak muayyen halk tabakaları için hazırlanabilmektedir.

Umumî harp esnasında ve harp somasında emtia fiyatlarının ve bilhassa günlük istihlâk maddeleri fiyatlarının büyük bir hızla değişmesi bütün vadeli mukavelelerde tediyeinin muharrer miktar üzerinden değil, para indeksi tahavvüllerine göre yapılması hususunda büyük bir hareket bağgöstermiştir.[25] Fiyatlar umumî seviyesi indeksi kısmında bu düşünceden kısaca bahsetmiştik.

Vadeli mukavelelerin (maaşları tesbit eden kanunlarla ücretleri tesbit eden iş mukaveleleri dahil) prensip itibarile fiyat indeksi ra-

[24] İngiltere'de iş sahipleri ile işçi teşekkülleri arasında yapılan umumî mukaveleler üç milyondan fazla işçi ücretinin hayat pahası indeksine istinat eden müteharrik miyasar vasıtasile («Labour Gazette»in indeksleri esas ittihaz edilerek) hesap ve tediyesini âmir bulunmaktadır (1925). Son harpten evvel Belçika ve Danimarkada da böyle bir sistem mevcuttu.

Massachusetts hükümeti (Amerika Birleşik Devletlerinde) 1777-1780 senelerinde asker maaşlarını dört maddelik bir indekse göre tediye etmiştir. C. Whitey: Exchange and Price Stabilization, «American Economic Review», haziran 1932.

[25] Para kıymetinin kısa zamanlarda büyük değişiklikler göstermesi karşısında vadeli mukavelelerde istikrarın temini için piyasada tatbik edilen tedbirlerden biri de tediyeilerin altınla (yani altın fiyatı üzerinden cari para ile) yapılmasıdır. Tek meta fiyatı ile (altın fiyatı ile) yapılan indekse istinat eden bu tediye usulüne: **Altın kaydı** (La Clause-or) denilmektedir. Altın kaydının ortaya çıkardığı hukukî meseleler ve bu sahadaki mahkeme içtihatları hakkında türkçede bakınız **Afif Tektaş, Altın kaydı (Clause-or) ve Mahkeme içtihatları, İstanbul 1939.**

kamlarına göre tediyesi geniş mütalâa ve münakaşalara sebebiyet vermiştir. Bununla beraber bu düşünce henüz geniş ve ehemmiyetli bir tatbik sahası bulamamıştır. Tatbik edilmemesine sebep olarak bu tarzda tediyelerin umumî iktisadî hayatta doğuracağı tehlikeli ihtilâtları öne sürmek lâzımdır (Meselâ: Bütçelerde denkleşme güçlükleri, değişik mikyaslı vergi cibayetinde zorluklar, maliyet ve satış fiyatları hesaplarında güçlükler, ilâ...)

§ 4 — Geçinme indeksinin hesabı:

Geçinme indeksi hesabında fiyatlar umumî seviyesi indeksi hesabında tesadüf edilen meselelere benzer hususlarla karşılaşmaktayız.

İndeksin tanziminde dikkat edilmesi icap eden noktalar şunlardır: a) indekse hangi nevi fiyatlar (toptan, perakende) alınmalıdır?, b) indekse giren fiyatlar hangi kaynaklardan alınmalıdır?, c) indekse hangi emtia fiyatları alınmalıdır?, d) indekse alınan fiyatlar nasıl katsayılanmalıdır (emsallenmelidir)?, e) indekste nisbî fiyatların ortalaması alınırken hangi ortalama tercih olunmalıdır?, f) indekste mukayese esas ve başlangıcı olarak hangi devre (sene, ay veya hafta) seçilmelidir?, g) indeksin hesabında hangi halk grupları ele alınmalıdır?, h) indeksin tertibinde memleketin hangi mm-takası nazarı itibara alınmalıdır?

Bu noktaları kısaca tetkik edelim:

a) *indekse hangi nevi fiyatlar (toptan, perakende) alınmalıdır?*

Burada, para indeksi hesabında olduğu gibi uzun tereddüt ve münakaşalara lüzum yoktur. Kullanılacak fiyatlar perakende fiyatlarıdır. Geçinme indeksi doğrudan doğruya istihlâk sahasını alâkadar etmektedir. Müstehlikin tediyeye ettiği fiyat tam manasile perakende fiyat olduğuna göre indekse yalnız perakende fiyatların ithali pek tabiidir.

b) *indekse giren fiyatlar hangi kaynaklardan alınmalıdır?*

Geçinme indeksi tanzim edilen halk grubu kendine lüzumlu mal ve hizmetleri nereden alıyorsa, fiyatlar da oradan alınmalıdır. Fiyatlar umumiyetle perakendeci esnaftan, pazarlardan, kooperatiflerden ve her çeşit mal satan büyük mağazalardan alınmalıdır. Prim, ikramiye, iskonto «ristourne» ilâ... namı altında yapılan bütün tenzilât

nazarı itibara alınmalı ve indekse girecek fiyatlardan bu gibi tenzillerin çıkarılması unutulmamalıdır.

c) *indekse hangi emtia fiyatları alınmalıdır?*

Hayat pahası indeksine girecek mal ve hizmet fiyatlarının sayısı hususunda tam bir itilâfa varmanın imkânı yoktur. Bu sayı, geçinme indeksi yapılacak halk tabakasına göre değiştiği gibi, yaşama şartları mekân dahilinde değişik olduğu için, aynı tabaka halk geçinme indeksinde (meselâ amele geçinme indeksinde) memleketten memlekete, hattâ aynı memlekette mıntakadan mmtakaya da değişebilir.

Cenevredeki Beynelmilel İş Bürosu (B.İ.T.) tarafından Beynelmilel İş İstatistikleri Konferansına nisan 1925 te verilen raporda^[26] da teklif olunduğu gibi hayat pahası indekslerinde «tip âilenin» istihlâk maddeleri umumiyetle beş gruba ayrılmaktadır:

1) yiyecek maddeler, 2) mesken, 3) giyecek maddeler, 4) ısıtacak ve aydınlatacak maddeler, 5) muhtelif.

Birçok memleketlerde bu beş kategori üzerinden hayat pahası indeksi yapılmakta, bazılarında da kategori adedi azaltılmaktadır.^[27]

«Muhtelif» grubu umumiyetle sıhhat masraflarile eğlence, mükeyyifat ve yol masraflarını, vergileri, sigorta primlerini ve bazı memleketlerde hattâ tasarrufa yatırılacak meblâğı bile ihtiva etmektedir. Bu «muhtelif» grupunu mütecanis tâli gruplara ayırmak daha muvafıktır.

d) *indekse alınan fiyatlar nasıl katsayılanmalıdır?*

Bir ailenin geçinmesinde istihlâk mallarının ehemmiyeti aynı değildir. Mallara, geçinmedeki ehemmiyetlerine göre katsayı vermek elzemdir. Bu hususta alâkadarlar arasında tam bir itilâf vardır. Yapılan tecrübeler de bu zarureti ortaya koymuştur.^[28]

Katsayılama, istihlâk mallarının geçinme şartları tetkik olunan

[26] Bu rapor «Hayat pahası müş'irlerinin tanzimi usulleri» adı ile İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından türkçeye çevrilmiştir. Ankara 1934, Neş. No. 43. Bak: s.9 ve devamı.

[27] B. İ. T. nin raporunda muhtelif memleketlerdeki tatbikattan da bahsedilmektedir. S.52-83.

[28] Belçika'da frankın devalüasyonundan sonra devlet adamları geçinme indeksine istinaden hayatın pahalılaşmadığını iddia etmişlerdir. Katsayılanmamış olan bu indekste ekmek, kibritle, süt, patates ilâ... aynı ehemmiyeti hâiz oldukları için süt fiyatlarında görülen mevsimlik bir tenezzül ekmek fiyatlarındaki %17 artmayı ifna etmiş bulunuyordu. (L. Baudin, zikredilmiş eser, s.355).

tabaka nezdindeki ehemmiyetlerine göre yapılır. Malların ehemmiyet derecesi belli başlı iki usulle tayin olunur: 1) anket veya bütçe usulü, 2) toplu istihlâk usulü.

1) *Anket-bütçe usulünde* iştirâ kudreti tahavvülleri tayin edilmek istenilen halk tabakasında istihlâk eşyasının aile bütçesindeki ehemmiyetlerini, yani aile gelirinden muhtelif eşya ve hizmetler için sarfolunan meblâğların aile genel gelirine oranlarını (nisbetlerini) tesbit için bir kısım aileler nezdinde tahkikat yapılır. Bahis mevzuu oranlar ait oldukları eşya veya hizmetlerin indeksteki katsayısını teşkil eder.^[29]

Nezdlerinde anket yapılan ailelerin -büyük sayılar kanununun tesirini gösterebilmesi için- mümkün olduğu kadar fazla olmasına dikkat etmek lâzımdır. Halk, bilhassa gelir ve masrafları hususunda resmî makamların alâkasından kuşkulandığı için anketlere verilen cevapların masraf kısmı cihetinden mübalâğalı olmak ihtimali çoktur. Anketi yapan makamın bu noktayı gözönünde bulundurarak şüpheli cevapları releve harici bırakması lâzımdır. İtimada şayan görülen cevaplarda aile bütçesinden muhtelif eşya ve hizmetler için sarfolunan meblâğlar tesbit olunur. Ankete dahil ailelerin gelir ve masraflarının ortalamalarıyla bir «tip bütçe» meydana getirilir. Bu «tip bütçe»deki muhtelif masrafların umum gelire oranları yukarda da söylediğimiz gibi eşya fiyatlarının indeksteki katsayısını teşkil eder.

Bazan anket, ele alman halk grupunu (meselâ amele grupunu) muvaffakiyetle temsil edebilecek tipik tek bir ailenin bütçesi üzerinde teksif olunur.^[30] Bu usule «monografik anket» usulü denilmektedir.

2) *Toplu istihlâk usulünde* katsayılama şu tarzda yapılır:

Evvelâ, memlekette her maddenin senelik umumî istihlâk hacmi tesbit olunur. Bu işi başarmak için her maddenin millî istihsal hacmine o maddeden yapılan ithalât ilâve ve ihracat tenzil olunur ve elde edilen miktara stok azalması ilâve edilir (stok çoğalması varsa

[29] İktisat Vekâleti, tanzimini tasarladığı amele geçinme indeksindeki katsayıları tesbit için İktisat Fakültesi talebesinin yardımile 1937 de İstanbulda geniş bir anket yapmıştır. Anket tanzimi hakkında bak: F. Eppenstein, Orta Anadolu köylüsünün gıda vaziyeti, İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt I, sayı 2, 1940 içinde s.246 ve devamı.

[30] Tipik aile, ekseriyetle: baba, ana ve 14 yaşından aşağı iki çocuktan mürekkeptir. Ailede yalnız babanın kazancı vardır. Ana ev işleriyle meşguldür.

bu miktar çıkarılır). Her maddenin millî istihlâk miktarları böylece tesbit olunduktan sonra yekûn yapılır. Yekûna nazaran maddelerin ehemmiyet oranı (faraza %12, %3½ ilâ...) katsayıları teşkil eder.

Bu sistem birçok mükemmel istatistiklere ihtiyaç hissettirmektedir. Halbuki bilhassa stok hareketleri istatistikleri, en mükemmel istatistik teşkilâtına sahip memleketlerde bile tam sıhhatle elde edilememektedir. Bundan başka toplu istihlâk usulünün bir mahzuru da kendi istihsalile geçinen çiftçinin istihlâkını nazarı itibara alamamasıdır.

İndekslerin katsayılanması sahasında bir de *nazarî bütçe usulü* vardır. «Anketsiz bütçe usulü» diyebileceğimiz nazarî bütçe meto-
dunda muhtelif yiyecek maddelerinin gıdaî kıymetleri kalori ile ifade olunur ve her madde için insanı tam sıhhatte tutmak için lâzım olan asgarî kalori miktarları nazarı itibara alınır. Muhtelif işlerde çalışan kâhillere, muhtelif yaşlardaki çocuklara ve çalışmıyan yaşlı kimse-
lere lâzım olan albümin, yağ ve idrokarbon miktarları tıp sahasından alınan malûmatla umumî surette tahmin ve takdir olunur. Gıda mad-
deleri kimyevî bir tahlile tâbi tutulan bu usulde orta halli bir amele ailesinin ihtiyacı olan yiyecek maddeler miktarları tesbit olunmak-
tadır. Bununla beraber bu miktarların tayininde hakikî istihlâk mik-
tarlarından da istifade olunmaktadır. Bu bakımdan bu usul «tip büt-
çe» usulüne de yaklaşmaktadır.

Nazarî bütçe usulü, tatbikatta yalnız yiyecek maddeleri grupuna münhasır kalmak zorundadır. Bundan başka bu usulün iktisat ilmi sahasındaki kıymeti de düşüktür: çünkü insanlar yedikleri gıdanın yalnız kalorisiyle değil, aynı zamanda lezzet ve tenevvüü ile de alâ-
kadardırlar.[31]

e) *indekste nisbî fiyatların ortalaması hesap edilirken hangi or-
talama tercih olunmalıdır?*

Katsayı bulunduğu için geçinme indeksinde muhakkak bileşik or-
talamanın kullanılması icap eder. Aynı istikamet ve şiddette tahav-
vül eden fiyatlar için bileşik aritmetik ortalamanın kullanılması kâ-
fidir. Fiyatlarda aksi istikamet ve değişik şiddette tahavvüller varsa
bileşik geometrik ortalamanın istimali lâzımdır. Mamafih daimî su-
rette bileşik geometrik ortalamanın kullanılması en muvafık usul-
dür.

[31] Nazarî bütçe usulü hakkında geniş malûmat için bakınız: Hayat pahası
adedi mühtelisinin tanzimi usulleri, zikredilmiş eser, s. 22-25.

İzah ettiğimiz hayat pahası indeksinde, eşyanın nevi ve katsayısı sabit addolunmaktadır. Halbuki yavaş da olsa, aile bütçesinde istihlâk eşyasının ehemmiyeti (katsayı) değişmektedir. Bu noktayı nazarı itibara almayı elzem addeden *İ. Fisher*, ortalama hesabı için, ideal telâkki ettiği, şu formülü bulmuştur:^[32]

$$\text{Bileşik çapraz geom. ort.} = \sqrt{\frac{\Sigma f_1 \times k_1}{\Sigma f_0 \times k_1} \times \frac{\Sigma f_1 \times k_0}{\Sigma f_0 \times k_0}}$$

f_1 = Bir maddenin indeksi hesap olunacak senedeki fiyatı,

k_1 = Aynı maddenin aynı senedeki katsayısı (kesreti),

f_0 = Aynı maddenin esas ittihaz olunan senedeki fiyatı,

k_0 = Aynı maddenin esas senedeki katsayısı (kesreti).

Bu çapraz formülün de tam manasile ideal olduğu iddia edilemez. Bu derece karışık hesapları istilzam eden bir usulün bilhassa uzun silsile halindeki indeksler için kullanılması pek de tavsiye edilemez. Bu formül için maddelerin her seneye ait katsayısını bulmak da hayli güçtür.^[33]

Fisher formülü, ileri sürdüğümüz mahzurlarına rağmen, bugün bazı müesseseler tarafından kullanılmaktadır.^[34] Bir misalle bu formülün tatbik usulünü izah edelim:

İndeks için beş madde verildiğini ve bu maddelerin esas ittihaz edilen 1929 senesile müş'irini bulmak istediğimiz 1938 senesindeki fiyat ve katsayılarını şöyle farzedelim:

[32] Irving Fisher'in sistemi hakkında geniş malûmat için bak: *İ. Fisher: Making of Index Numbers*, New-York 1927 tabı. ve: *The Purchasing Power of Money*, New-York 1931 tabı, s.198-231.

L. Baudin, zikredilmiş eser, s.358 ve devamı.

Bu formülün kuruluşu için *İ. Fischer, Le pouvoir d'achat de la monnaie*, Paris 1926, s.448 de ve müteakip tabloda (16ncı kolon) geniş izahat vermektedir.

[33] L. Baudin, zikredilmiş eser, s.359.

[34] «Organisation Internationale du Travail» tarafından, Avrupa ve Amerika işçileri vaziyetlerinin mukayesesi için 1931 de yapılan indekste -Ford'un talebi üzerine- Fisher usulü tatbik olunmuştur.

Madde	1929		1938	
	Fiyat	Miktar	Fiyat	Miktar
a	8	200	10	180
b	10	100	12	50
c	4	300	3	300

Fisher, iki indeks hazırlanmasını, birisi için 1938 deki ve diğeri için de 1929 daki miktarların katsayı olarak alınmasını tavsiye ediyor. Hazırlanan bu iki müş'irin geometrik ortalaması alınacak ve bu suretle asıl müş'ir elde edilecektir. Şimdi yukardaki maddelerden *Fisher*, formülüne uygun olarak 1938 senesi için bir indeks hazırlayalım:

Nisbî fiyatlar şöyledir:

	1929	1938
a	100	125
b	100	120
c	100	75

$$\sqrt{\frac{125 \times 180 + 120 \times 50 + 75 \times 300}{100 \times 180 + 100 \times 50 + 100 \times 300}} \times \frac{125 \times 200 + 120 \times 100 + 75 \times 300}{100 \times 200 + 100 \times 100 + 100 \times 300} = \% 95$$

Fisher usulüne göre hazırlanan indeks:

1929	100
1938	95

Buna mukabil yalnız 1929 katsayıları ile ve bileşik aritm. vasatı ile hazırlanan indeks:

1929	100
1938	99.16

Yalnız 1938 katsayıları ile ve bileşik aritm. ortalama ile hazırlanan indeks te:

1929	100
1938	98.11 dir.

f) *indekste mukayese esası başlangıcı olarak hangi devre (sene, ay veya hafta) seçilmelidir?*

Geçinme indeksinin faydalı olabilmesi için esas sene ile bu seneye kıyas edilecek senenin birbirine mümkün merteye yakın olması lâzımdır. İki devre arasındaki müddet: 5, 6 veya azamî 10 seneyi tecavüz etmemelidir. Bundan başka esas senenin iktisadî cihetten normal bir devre olmasına dikkat edilmelidir. Bugün ele alınacak esas senenin 1930 veya 1934 veyahut şimdiki harbe tekaddüm eden son normal sene yani 1938 olması lâzım gelmektedir.

I. Fisher, kendi ortalama formülü kullanıldığı takdirde, esas ve mukayese seneleri arasındaki müddetin uzun olabileceği kanaatinde-dir:

g) *indeksin hesabında nüfusun hangi grupları ele alınmalıdır?*

Bir memleket nüfusu yaşama seviyesi itibarile mütecanıs olma-yan gruplardan teşekkül ettiği için bütün nüfusa şâmil bir «hayat pahası indeksi» tanziminin imkânsız bulunduğunu (çünkü bütün memlekete şâmil «tip aile bütçesi» meydana getirmek mümkün de-ğildir) evvelce kaydetmiştik.

Geçinme indeksleri en ziyade amele sınıfının iştirâ kudretini ölçmektedir. Ücretlerin indekse göre tediyesi düşüncesi bu hareketin esas saikidir.

İstisnaen memur geçinme indeksleri de tanzim edilmiştir. Fakat bu halk grupundan ankete -memur düşük maddî seviyesini cemiyetten gizlemek istediği için- doğru malûmat almak çok güçtür. Köylü de resmî anketlere karşı çok muhterizdir. Bundan başka köylü birçok istihlâk maddelerini bizzat istihsal ettiğinden bunların miktarını tesbit ederek fiyatlandırmak hayli güç ve doğru netice vermekten uzak bir meseledir.

h) *indeksin tertibinde memleketin hangi mntakası nazarı itibara alınmalıdır?*

Meselâ beş nüfuslu bir amele ailesinin iştirâ kudreti tahavvülleri hesap edilmek istenildiği takdirde yapılacak anket hangi mntakadaki amele ailelerine raci olacaktır? Memleketin her tarafında kira, gıda maddeleri, yakacak ve ısıtacak maddeler fiyatları aynı değildir. Hattâ bazan aynı ihtiyacı giderecek maddeler de farklıdır (meselâ: elektrik, havagazi, petrol ve maden kömürü, mangal kömürü, odun gibi). Bu şerait dahilinde hangi mntaka seçilmelidir? En muvafık

usul; anketi, indeksi tanzim olunacak halk grubunun -burada amelenin- en mütakâsif bulunduğu mmtakada yapmaktır. Tam bir topluluk bulunmadığı takdirde birkaç mntakada anket yapmak suretile releveyi genişletmek lâzımdır.

§ 5 — *Asgarî (minimum) geçinme indeksi:*

Bazı iktisatçılar amele yevmiyelerinde minimum haddi, yani amelenin geçinmesi için asgarî geliri ve bu gelirin tahavvüllerini tesbit edecek bir indeks yapmağa çalışmışlardır. Bu indekste gıda maddeleri, insan vücuduna lâzım olan kalori miktarına, ev, insan teneffüsüne lâzım olan hava miktarına ilâ... göre tamamen nazari bir şekilde tesbit edilmektedir.^[35] Hadisata ve ekseriyetle memleketin iktisadî seviyesine uymıyan bu indekslerin pratik ehemmiyeti hemen de yok gibidir. Mamafih bu indekslerin malî siyaset sahasında faydası olabilir. Halkın sıkıntısız bir hayat sürmesi için her türlü vasıtasız vergiden muaf tutulacak gelir miktarı asgarî geçinme indeksleriyle ölçülebilir.

§ 6 — *Fiyat indekslerinin Konjonktür ilminde istimali:*

Piyasada istihsali, istihlâki, stok hareketlerini, alım ve satımı tanzim eden iktisadî müessesenin, prensip itibarile, «fiyat» olduğu malûmdur.^[36] Bugünkü iktisadî sistemde piyasada nâzım rolünü (pusula rolünü) gören fiyatın hareketlerini, yalnız para iştirâ kudreti tahavvüllerini takip için değil, aynı zamanda umumî iktisadî durumun seyrini tesbit için de tetkik etmemiz icap etmektedir.

Asırlardanberi yapılan tetkikler iktisadî hayatın devamlı olarak aynı seviyeyi takip etmediğini, yükseliş ve alçalışlardan mürekkep dalgalı bir seyre tabi olduğunu göstermiştir. İktisadî hayatın bu dalgalı seyrini takip, tahlil ve tetkik eden, nisbeten yeni ve müstakil bir iktisat ilmi şubesi vardır: *Konjonktür ilmi*.

Konjonktür kelimesi vaktile, pratik ticaret lisanında, işlerin iyi gittiği ve kazançların çoğaldığı devirler için kullanılıyordu. İşlerin kötü gittiği ve kazançların azaldığı veya ziyana inkılâp ettiği devre-

[35] Asgarî geçinme indeksi, «nazari bütçe» usulile yapılan geçinme indeksine çok benzemektedir.

[36] Geniş bilgi için bakınız: W. Röpke, İktisat İlimi (Nazari kısım) İst. 1934 içinde «Bugünkü iktisadî sistemin nâzım prensipleri» sahife: 75-88. Tintner, Prices and the trade cycle. Vienna 1935.

lere de buhran deniliyordu. Bugün, asrî iktisat ilminde konjonktür: iktisadî faaliyetin hem yükseliş ve hem de alçalış safhaları arzeden dalgalı bir hareket takip ettiği manâsında kullanılmaktadır.^[37]

İktisadî hayatın birbirini takip eden her tam dalgasına bir konjonktür devresi denilmektedir. Bir konjonktür dalgası şu dört safhadan mürekkeptir: 1) aşağı vaziyet, 2) yükseliş ve gelişme, 3) yüksek tevettür (inkışaf zirvesi), 4) alçalış (buhran).

İktisadî hayatın temevvüçlü bir seyir takip etmesinin sebepleri ve meydana getirdiği mahzurlar hakkında -mevzuumuzdan dışarı çıkmamak endişesiyle- burada izahat veremeyeceğiz. Ancak konjonktürü takip ve tesbit etmek ve icabında konjonktürü önlemek için evvelden tedbir almak hususlarında hangi fiyat müş'irlerinden istifade edildiği noktasına kısaca temas edeceğiz.

Konjonktür hareketlerinin seyrini en muvafık bir şekilde aksettiren vasıta, fiyat serileridir. Umumî mahiyette: fiyatların devrî yükselmesi konjonktürde yükseliş ve inkışafı, fiyatların devrî alçalışı da konjonktürde buhranları işaret eder. Mamafih konjonktür hareketlerinin tesbit ve tahlilinde fiyat istatistiklerinden başka istihsal, sürüm, iç ticaret, dış ticaret ve münakalât, para ve sermaye, devlet maliyesi, ilâ... alanlarına ait miktar istatistikleri de muvaffakiyetle kullanılmaktadır. Bu miktarlar mutlak rakam halinde kullanılabilirler. Fakat indeksler halinde istimleri değişiklikleri gösterme bakımından tabii daha kolaylığı muciptir.

Konjonktür tahlilinde kullanılan fiyat istatistikleri ekseriyet itibarile toptan fiyatlar umumî seviyesi indeksleridir. Buna sebep, toptan fiyatların, bilhassa toptan ham madde fiyatlarile esham ve tahvilât fiyatlarının konjonktürden derhal ve şiddetle müteessir olmalarıdır. Şu halde «toptan eşya fiyatları umumî seviyesi indeksi»nin para satın alma kudretindeki tahavvülleri ölçme fonksiyonundan başka bir de konjonktür tahavvüllerini ölçme vazifesi ortaya çıkmış bulunmaktadır.

[37] Konjonktür hakkında umumî malûmat için bakınız: W. Röpke, Crises and Cycles, London, 1936. W. C. Mitchell, Business Cycles, New-York 1930. E. Wagemann, Konjunkturlehre (Einführung) Berlin 1928. (Bu eser türkçeye çevrilmiştir, bak: İstatistik U. Müdürlüğü neşriyatı: Konjonktür bilgisine giriş, Ankara 1937). F. Eppenstein, Konjonktür tetkiklerinde takip edilen gayeler ve çalışma tarzları (Ticaret Vekâleti Konjonktür Mecmuası, sayı 4-6 içinde s.31-44, Ankara 1941). F. Neumark: Umumî İktisat Teorisi, cilt II, fas. 2, İstanbul 1942, § 31.

Bütün toptan fiyatların veya bütün toptan ham madde fiyatlarının tesbiti zorlukları karşısında, konjonktürü tahlil için bazan yalnız bir ham madde fiyat indeksinin veya birkaç ham madde veya aksiyon-obligasyon fiyatları vasatîsi indeksinin kullanıldığı da vardır. Bunlara «konjonktür barometreleri» denilmektedir.^[38]

Dış ticaret hacmine, banka kredi muamelelerine ilâ... ait rakamlarla da böyle barometreler yapılmaktadır. Bu barometreler, konjonktür tahavvüllerini evvelden haber vermek hususunda iktisadın tatbikatı ile uğraşan iş adamlarının ve idarecilerinin mesaisini hayli teshil edebilir. Muhtelif barometrelerdeki eğrilere (münhaniiere) ait temevvüçlerin birbirine paralel (muvazî) gitmesinin veya birbirini takip etmesinin büyük ehemmiyeti vardır. Baromtre kombinezonları (manzumeleri) sayesinde iktisadî hayatın seyri yani konjonktür hakkında iyi bir teşhis yapmak mümkündür.

§ 7 — İndeksler hakkında umumî hüküm:

Para kıymeti tahavvüllerini mükemmel bir surette ölçecek indeksin paralı mübadeleye mevzu teşkil eden bütün emtia ve hizmetlerin toptan ve perakende fiyatlarını ihtiva etmesi lâzımgeldiğine evvelce işaret etmiştik. Umumî geçinme indeksi tanziminin de ancak bütün memleket nüfusuna şamil bir «tip aile bütçesi» ihzariie mümkün olacağını tesbit etmiş bulunuyoruz. Zamanımızda muhtelif memleketlerde tanzim olunan indeksler, bahsettiğimiz noksanlar dolayısıyla «mükemmel müş'ir» sıfatını taşımaktan hayli uzaktır. Bununla beraber mevcut ciddî para indekslerinin inflâsyon ve deflâsyon gibi, para kıymetini fazla müteessir eden hadisatı ölçecek yegâne vasıta olduğunu unutmamalıyız. Mevcut geçinme indeksleri de, bazı memleketlerde amelenin ücret mikyasını teşkil ettiği için fevkalâde ehemmiyetlidir. Bundan başka, toptan eşya fiyatları umumî seviyesi indeksinin ve bazı münferit veya kombine toptan fiyatlar indekslerinin (konjonktür barometrelerinin) piyasada müstahsil ve müstehlike iktisadî vaziyeti aksettiren bir nevi pusula olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır.

Netice: ancak ilmî ve bitaraf bir şekilde hazırlanan indekslere itimat etmelidir. Böyle indekslerin de ince bir ölçü olmaktan ziyade umumî istikameti gösteren âletler tarzında telâkkisi icap eder.

[38] Bakınız: İstatistik ve iktisadî barometreler, Cemiyeti Akvam İktisadî Komitesine verilen rapor. (Türkçe tercümesi: İstatistik U. Müdürlüğü neşriyatı, No. 32, Ankara 1934)

§ 8 — *Türkiyede fiyat indeksleri:*

Bugün memleketimizde altı muhtelif indeks tanzim ve neşrolunmaktadır.

Bu indeksleri toplu bir tabloda şöyle tasnif etmek mümkündür:

1) İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Toptan Fiyat İndeksi.	} Toptan Fiyat indeksleri.	} I — Para kıymetinde ve konjunktürdeki değişiklikleri ölçen indeksler.
2) Ticaret Vekâleti Konjunktür Servisi Toptan Fiyat İndeksi.		
3) Sümer Bank Konjunktür Servisi Toptan Fiyat İndeksi. ^[39]		
4) İstatistik Umum Müdürlüğü Perakende Fiyat İndeksi.	} Perakende fiyat indeksi.	
5) İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Geçinme İndeksi.	} Tam geçinme indeksi.	} II — Hayat pahasındaki değişiklikleri ölçen geçinme indeksleri.
6) Ticaret Vekâleti Konjunktür ve Neşriyat Servisi Gıda Masrafları İndeksi.	} Kısmî geçinme indeksi.	

Türkiyedeki indeksler hakkında etraflı malûmat için Bay *Orhan Dikmen* tarafından meydana getirilen ve bu sayıda neşrolunan mükemmel etüde müracaat lâzımdır.

[39] Sümer Bank Konjunktür Servisi tarafından tanzim edilen ve mezkûr banka bülteninde neşrolunan indeks 1938 den sonra bırakılmıştır. 1927-1938 devresini ihtiva eden bu indeksi de tabloya almayı muvafık buluyoruz.